

Trys Lietuvos dienraščiai (“Lietuvos rytas”, “Respublika”, “Lietuvos aidas”) apie tautines mažumas Lietuvoje

Santrauka

Šiame straipsnyje nagrinėjami problemiški tautinių mažumų klausimai, kurie atsispindi Lietuvos spaudoje¹. Tyrimas, kuriuo remiasi šis straipsnis, neapima visos Lietuvos spaudos ir apsiriboja trimis dienraščiais, todėl bus kalbama tik apie tai, ką apie tautines grupes rašo “Lietuvos aidas”, “Lietuvos rytas”, “Respublika”. Tyrimo rezultatai pateikia plačią sociologinę analizę. Išryškėjusios tendencijos bei aspektai gali būti aptariami etninių problemų, stereotipų kilmės ir aiškinimo, kasdienės sąmonės formavimosi ir socialinės tikrovės santykio teoriniuose kontekstuose. Šiame straipsnyje trumpai aptarsime atliktą tyrimą ir pateiksime duomenų analizę. Pakartotinai atlikti empiriniai tyrimai, teorinės studijos ir atitinkamų problemų nagrinėjimas gali nurodyti įvairias aptariamojo klausimo analizės kryptis.

Rašytiniai tekstai, t.y. laikraščių straipsniai, suponuoja tam tikrą simbolinę galią. Viena vertus, čia galime ieškoti socialinės tikrovės konstruktyvų, jų savybių atspindžio, kita vertus, galime kvestionuoti teksto reprezentatyvumą – t.y. klausti, kiek jis atitinka aprašomą tikrovę, nes kiekvienas tekstas gali iškreipti tikrovės vaizdą. Tačiau tuo pačiu rašytinis tekstas turi galimybę peržengti pačią tikrovę – t.y. sukurti objektinį, sudaiktintą vaizdinį, kuris įgyja naujus ir savitus požymius ir formuoja grįžtamąjį ryšį su auditorija.

Šiuos svarstymus derinant su empiriniais duomenimis apie Lietuvos žiniasklaidą, galima daryti tam tikras išvadas. Lietuvoje žiniasklaida ilgą laiką turėjo aukščiausią gyventojų pasitikėjimo reitingą. Taigi Lietuvos gyventojai yra linkę pasitikėti ne realią sprendimo galią turinčiomis institucijomis bei asmenimis, o simbolinės galios atstovais. Tokia žiniasklaidos padėtis suteikia jai galimybę įtakoti ir net formuoti viešąją nuomonę bei nuostatas. Ji gali atsirinkdama dėlioti įvykių, faktų, aktualijų ir nuomonių mozaiką. Vadinasi, svarbu aptarti tam tikrų stereotipų perdavimo klausimą. Žiniasklaida, kaip viena iš bendravimo priemonių, gali sėkmingai skleisti, palaikyti ir įtvirtinti nuglundintus ir kasdienės sąmonės sukonstruotus stereotipus bei nuomones.

Kita vertus, reikia pažymėti, kad be vienokių ar kitokių stereotipinių nuostatų, vaizdinių arba tiesiog stereotipų yra neįsivaizduojamas kasdienis visuomenės gyvenimas, įskaitant ir aptariamą spaudą. Dauguma teoretikų teigia, kad stereotipai pateikia supaprastinus, apibendrintus bei šališkus socialinės tikrovės vaizdinius ir sampratas, be kurių būtų sunku orientuotis socialinėje tikrovėje. Tautiniai stereotipai susiformuoja tada, kai įvairios tautinės grupės gyvena greta ir sąveikauja tarpusavyje. Tautinės mažumos ir gyventojų daugumos tarpusavio santykiai remiasi stereotipais, įvaizdžiais bei nuostatomis. Subjektyvi atskirų individų patirtis, vertinant “kitų” elgseną, charakterio bruožus, gyvenimo būdą ir pan., dažniausiai yra apibendrinama atsižvelgiant į visą grupę. Pavienės nuomonės, vaizdiniai apie tam tikrą vienos ar kitos etninės grupės atstovą perkeliama visai tautai (V.N. Parrillo, J.R. Feagin). Kita vertus, kad atsirastų ir gyvuotų tam tikri stereotipai, visai nebūtina, kad egzistuotų juos pagrindžiantys realūs socialinės tikrovės konstruktai. Kaip pavyzdį galima

¹ Straipsnis parašytas, remiantis sociologinio tyrimo duomenimis, kurį atliko Pilietinių iniciatyvų centro tyrimų grupė (V.Beresnevičiūtė, G.Kiaulakis, G.Milašius, I.Nausėdienė, D.Stakėnaitė). Tyrimas buvo atliktas LŽTC užsakymu tarptautinei konferencijai “Tautinių mažumų stereotipai žiniasklaidoje”, kuri vyko 1998m.lapkričio 12-14 d. Drukininkuose.

pateikti jau minėtą pabėgėlių ar imigrantų problemą. Didžioji Lietuvos gyventojų dauguma su migrantų problema tiesiogiai nesusiduria, o pagrindinis informacijos ir žinojimo šaltinis yra žiniasklaida. Todėl būtent ji, pasitelkdama kasdienės sąmonės ypatybes, gali tapti naujų socialinės sąmonės elementų, susijusių su skirtybės (šiuo atveju etninės) nuostatomis, konstravimo veiksmu.

Dar vienas svarbus klausimas – apie stereotipų tautiniu pagrindu formavimo procesus bei jų intensyvumą Lietuvoje. Remiantis atlikto tyrimo medžiaga galima apibendrintai teigti, kad laikraščių tekstuose atsiskleidę retorikos apie etnines grupes aspektai leidžia kalbėti apie tam tikras tendencijas.

Tyrimo tikslai ir metodika

Mūsų grupė atliko sociologinį tyrimą, kurio tikslas – išsiaiškinti kaip skirtingi Lietuvos dienraščiai rašo apie tautines mažumas (etnines grupes) Lietuvoje, kokia yra vartojama retorika. Tyrimui pasirinkti trys didieji labiausiai skaitomi Lietuvos dienraščiai – „Lietuvos aidas“, „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“.

Viena vertus, rėmėmės prielaida, kad labiausiai skaitomi dienraščiai gali geriausiai atspindėti vyraujančios kasdienės sąmonės apraiškas. Kita vertus, būtent didieji šalies dienraščiai, nugludina ir įteisina vyraujančias kasdienės sąmonės apraiškas, kurias vienu ir tuo pačiu metu perduoda platesniems visuomenės sluoksniams.

Čia vartojame tautinės mažumos sampratą, kuri pabrėžia ne kiekybinį tam tikros populiacijos dydį, o politinio, socialinio ir kultūrinio poveikio bei raiškos galią. Šį aspektą sąlyginai galima įvardinti kaip kokybinį poveikį ar raišką (M.J.Yinger).

Medžiagos atranka buvo atliekama keliais etapais. Pirmiausia buvo peržiūrėti 1990 – 1998 m. pradžios (01-03 mėn.) minėtų dienraščių numeriai (iš viso peržiūrėta apie 6500 numerių). Peržiūrint laikraščius buvo atrenkami straipsniai apie tautines mažumas ir visus su jomis susijusius klausimus. Šis pagrindinis kamienas buvo naudojamas kokybinei ir kiekybinei duomenų analizei atlikti. Kadangi dėmesį sutelkėme į skirtinguose laikraščiuose spausdinamų tekstų turinio analizę, tai deriname kiekybinį ir kokybinį tyrimo metodus.

Kiekybinei analizei atlikti naudojome *kontent analizės* metodą, kurio paskirtis – tyrinėti komunikacijos turinį. Šis metodas

leidžia atskleisti pagrindinę užrašytos informacijos turinio struktūrą ir vartojamos retorikos principus. Užrašytos informacijos turinys yra klasifikuojamas pagal iš anksto apibrėžtas kategorijas – analizės vienetus. Tokiu vienetu gali būti simboliai, žodžiai, žodžių grupės, sakiniai ir atskiri straipsniai (tekstai). Taikant *kontent analizės* metodą, komunikacija tiriama ir analizuojama systemiškai (atrenkama pagal tam tikrus principus ir taisykles; visi duomenys yra nagrinėjami pagal tuos pačius principus), objektyviai (subjektyvios tyrėjų nuostatos neturėtų daryti įtakos rezultatams; vis dėlto retai pasiekiamas absoliutus objektyvumas, nes vienetų išskyrimas nevienodas) ir kiekybiškai (tikslas – tikslios „užrašytos informacijos“ struktūros perteikimas).

Kiekybinės laikraščiuose spausdinamų tekstų turinio atrankos vienetu iš turimos medžiagos visumos (visi straipsniai apie tautines mažumas) pasirenkome tekstus, atspindinčius tam tikrą nuomonę, t.y. redaktoriaus skiltis, perteikiančias laikraščio poziciją, skaitytojų laiškus, nuomones, kurių atrankos principai taip pat atspindi tam tikrą laikraščio poziciją ir bendrąją politiką.

Kokybinė laikraščiuose spausdinamų tekstų analizė buvo atliekama nagrinėjant visą medžiagos kamieną, analizuojant platesnį kontekstą, lyginant skirtingus laikraščius. Taip pat buvo atlikti interviu su laikraščių redaktoriais ir žurnalistais.

Pastebėta, kad didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose dažniausiai minimos šios tautinės grupės: lenkai, žydai, rusai, čigonai. Taip pat minimi: totoriai, gudai, ukrainiečiai, karaimai,

armėnai, vokiečiai. Kadangi išsiskyrė keturios ryškiausios tautinės grupės, žodžius “čigonai”, “lenkai”, “rusai”, “žydai” laikėme pagrindinėmis analizės kategorijomis.

Tačiau reikia pažymėti, kad tekstų, atspindinčių tam tikrą laikraščio ar skaitytojų nuomonę apie rusų ir čigonų tautines grupes nepakako kompiuterinei analizei atlikti. Todėl, atlikdami kiekybinę analizę, ėmėme visus tekstus apie šias tautines grupes.

Šiame tyrime *kontent analizės* metodą taikėme didžiųjų dienraščių tekstams apie tautines mažumas aprašyti, nustatyti pagrindinius retorikos aspektus ir tendencijas. Buvo skaičiuojami ir lyginami tekstuose vartojami žodžiai, žodžių deriniai, jų pasikartojimo dažnumai ir grupavimosi pavyzdžiai.

Kompiuterinei analizei atlikti buvo naudojama programa HAMLET (Beta versija)². Skaičiuojant pagrindiniu vienetu buvo laikomas

1. Politinis aspektas
Žodžiai: politika (polit* ³), prezidentas (prezident*), rinkimai (rinkim*), akcija (akcij*), Seimas (seim*), valdžia (valdz*), valstybė (valstyb*), užsienio (uzsien*), pasaulio (pasaul*), autonomija (autonom*).
2. Švietimo aspektas
Žodžiai: švietimas (sviet*), mokykla (moky*), mokslas (moks*), mokiniai (moki*).
3. Kalbinis aspektas⁴
Žodžiai: kalba (kalb*).
4. Kultūrinis aspektas
Žodžiai: kultūra (kultūr*), teatras (teatr*), literatūra (liter*), paroda (parod*), piešiniai (piesin*), kūryba (kuryb*), kurti.
5. Istorinis aspektas
Žodžiai: istorija (istor*), Armija Krajova (armkrajov*), okupacija (okupac*), Laikinoji vyriausybė (laikvyriausyb*), karo, naciai (naci*).
6. Kriminalinis aspektas
Žodžiai: kriminalinis (krimin*), vagystė (vag*), narkotikai (narkot*), teismas (teism*), policija (polic*), nusikaltimas (nusikalt*), būrimas (burim*), pinigai (pinig*).
7. Socialinis aspektas
Žodžiai: socialinis (social*), darbas (darb*), namai (nam*), šeima (seim*), dirbti (dirb*), skurdas (skurd*).

² Straipsnio autoriai dėkingi *Hamlet* programos kūrėjui dr. Alanui Brierui (Department of Politics, University of Southampton, Highfield, Southampton S017 1BJ UK). Už suteiktą galimybę naudotis HAMLET programa bei nuolatines konsultacijas esame ypač dėkingi Vilniaus Universiteto Filosofijos fakulteto Socialinės teorijos katedros vedėjui doc. dr. Aleksandrui Dobryninui.

³ Asteriksas (*) žymi pagrindinę žodžio dalį.

⁴ Kalbinį aspektą atskyrėme, nes jis labai ryškus ir specifinis. Žodžio “kalba” (kalb*) dažnumas tekstuose palyginti aukštas (1.12, sudaro 0.85 % viso teksto žodžių, palyginti su “kultūra” – 0.14; 0.3 %). Šio aspekto nesujungėme su kitais, pvz., kultūros, švietimo ar istoriniu, nes jis tekstuose apie atskiras tautines grupes varijuoja su kitais (skirtingais) aspektais. Pvz., tekstuose apie lenkų tautinę grupę kalba koreliuoja su politika, o tekstuose apie rusų – labiau su švietimo aspektu.

Lokalizacinis⁵ aspektas

Žodžiai: *rajonas (rajon*)*, *kraštas (krast*)*, *Rytų Lietuva (rytlietuv*)*, *Šalčininkai (salcinink*)*, *Vilnija (vilnij*)*, *Visaginas (visagin*)*, *taboras (tabor*)*.

Defensyvinis⁶ aspektas

Žodžiai: *komunistai (komun*)*, *enkavedistai (enkaved*)*, *KGB*, *NKVD*, *kaltė (kalt*)*, *nekaltumas (nekalt*)*, *teisuoliai (teisuo*)*, *gelbėjimas (gelb*)*, *atsakomybė (atsakom*)*, *atsiprašymas (atsipras*)*.

sakinys, atskirtas nuo kitų sakinių tašku. Nagrinėjant tekstus darėme prielaidą, kad tam tikri pasikartojantys žodžiai, jų deriniai atspindi tam tikrą vartojamos retorikos aspektą. Atlikus pirminę kokybinę ir kompiuterinę tekstų analizę, sudarėme septynias pagrindines grupes (žodynėlius) ir dvi specifines grupes, į kurias pateko žodžiai, artimai susiję su pagrindiniu kiekvienos grupės žodžiu, jo sinonimai bei žodžiai, turintys tą pačią šaknį. Minėtas žodžių grupes sudarėme, remdamosi ir kiekybine, ir kokybine analize. Šias žodžių grupes įvardiname kaip nagrinėjamų tekstų retorikos aspektus. Tai tarsi “idealūs tipai”, sujungiantys dažniausiai tekstuose pasikartojančius žodžius, kurie pagal prasmę ir kontekstą gali būti priskirti vienam ar kitam aspektui. Šie aspektai – arba kintamieji dydžiai – buvo nagrinėjami pagal santykį su pagrindiniais žodžiais – “čigonai”, “lenkai”, “rusai”, “žydai”. Tam tikro aspekto dominavimą tekste lemia konkrečių žodžių iš sudarytų grupių (žodynėlių) derinio su minėtais keturiais pagrindiniais žodžiais dažnumas.

Verta paminėti ir tai, kad galutinis duomenų visetas iš tiesų yra pakankamai platus, todėl duomenys gali būti nagrinėjami labai įvairiais aspektais. Duomenų analizę atlikome lygindami išryškėjusius bendriausius aspektus.

Taigi išskyrėme septynis aspektus:

2 lentelė

Be to, kaip atskirus, atvejus išskyrėme dar dvi žodžių grupes (žodynėlius), kurios išryškėjo tik tekstuose apie žydų ir lenkų tautines grupes. Šioms grupėms priklauso žodžiai, kurie palyginti dažnai pasikartoję tik minėtuose tekstuose ir kurie kokybiškai pagal jų prasmę ir kontekstą negalėjo būti priskirti kitiems žodynėliams. Todėl šiuos du aspektus išskyrėme ir analizavome kaip specifinius, labiausiai būdingus šioms dviem tautinėms grupėms.

Tyrimo hipotezės

Pagrindinės tyrimo hipotezės:

1. Tekstams apie tam tikrą tautinę grupę būdinga savita retorika.
2. Skirtingų laikraščių retorikoje galima atpažinti tam tikras bendrąsias tendencijas (tekstuose apie atskirą tautinę grupę).
3. Skirtingi Lietuvos dienraščiai vartoja skirtingą retoriką tekstuose apie tautines mažumas.

Dienraščių retorikos analizė

Dienraščių retorikos analizė buvo atliekama išryškinant skirtingus pjūvius:

- a) derinant kokybinę ir kiekybinę analizę, o taip pat interviu su redaktorais ar žurnalistais

⁵ Į šį žodynėlį patekę žodžiai nurodo tam tikrą “vietą”, kurios pagrindu gali būti “stigmatizuojami” ar net marginalizuojami jos gyventojai tam tikruose jų kasdienio gyvenimo aspektuose. Stigmatizacija gali suponuoti tam tikrą “blogos reputacijos” įvaizdį ar socialinę atskirtį (Marliere, Ph.).

⁶ Tai labai specifinis aspektas, išryškėjęs tik tekstuose apie žydus. Iš esmės jis atskleidžia probleminius lietuvių ir žydų santykių vingius. Pagrindiniai retorikos bruožai yra susiję su abipusiu teisinimusi, gynimusi ar net atsakomuoju puolimu į kaltinimus. Šis aspektas nurodo į vadinamojo “teisuoliškumo” principo ir “dvių genocidų” teorijos idėjas. [defensyva (pran.defensive)–gynyba, gynimosi taktika kare.]

įspūdžius atlikta atskirų dienraščių pozicijos apžvalga;

b) aprašoma kiekvieno dienraščio atskiros tautinės grupės retorika (12 kategorijų – 3 dienraščiai / 4 tautinės grupės);

c) atskiroms tautinėms grupėms priskiriamos retorikos lyginimas (4 tautinės grupės 3 dienraščiuose).

Atskiroms tautinėms grupėms priskiriamos retorikos lyginimas

Nors kiekvieno dienraščio retorika, kalbant apie vieną ar kitą tautinę grupę, yra skirtinga, t.y. vyrauja skirtingi aspektai, vis dėlto lyginant laikraščius vieną su kitu, išryškėja tam tikri panašumai. Ryškiausiai pavyzdys – **čigonų** „portretas“. Visų dienraščių retorikoje vyrauja kriminalinis aspektas, tarsi savaime prilimpa marginalinės, deviantinės grupės etiketė. Čigono portretas spaudoje primena našlaičio vaiko, kuriuo turėtų pasirūpinti valstybė, portretą. Nė vieno dienraščio tekstų apie čigonus retorikoje nerasime nei kalbinio, nei politinio aspekto. Specifinė segregacijos samprata beveik tapati kiekviename dienraštyje: čigonų uždaramas ir atskirtumas (gyvenimas „tabore“) kiek paradoksaliai pasirodo kaip „pozityvioji“ segregacija, suponuojanti, viena vertus, gailėstį, globą, kita vertus, domėjimąsi jais, tam tikrą smalsumą. Šio požiūrio gajumas apsunkina Lietuvos čigonų bendruomenės vystymąsi bei integravimąsi, o taip pat sumažina galimybes jiems patiems, kaip ir kitoms etninėms grupėms, spręsti savo problemas. Čigono paveikslas – tai iš esmės prašytojo, besiskundžiančio savo

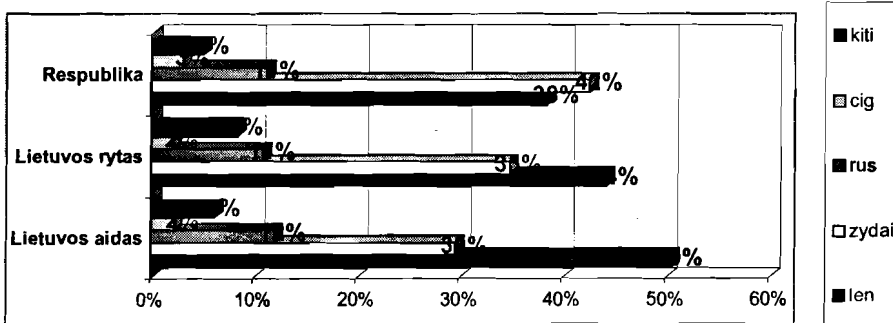
nepakeliamu gyvenimu, paveikslas. Toks paveikslas tik iš naujo patvirtina visuomenės sąmonėje egzistuojančius stereotipus apie čigonų bendruomenę.

Pakankamai vieningos simbolinio išskyrimo ar atskyrimo ir lokalizacijos retorikos visi trys dienraščiai laikosi ir **lenkų** atžvilgiu, tačiau ji ryškiai skiriasi nuo ką tik minėtų čigonų tautinės grupės aprašymų. Galima teigti, jog būtent lenkai yra vienintelė grupė aiškiai įvardijama kaip „tautinė mažuma“ ir pati save suvokianti būtent šitaip. Tai liudija retorika, kur nuolat pasikartoja „ypatingo statuso“, „mažumų teisių“ reikalavimai. Savo ruožtu, kalbos, švietimo aspektai tekstų apie lenkų tautinę grupę retorikoje tampa politinės įtampos ar politinės galios įrankiais. Ši politinė retorika, susijusi su istoriniais lenkų – lietuvių santykių aspektais, sudaro lenkų tautinės grupės portreto foną – čia brėžiamas ryškios trajektorijos reikalaujant autonomijos rinkimų dienomis, atsiribojimo nuo valstybinės kalbos ir „atskiro švietimo“ motyvai. Minėtas išskyrimas nusakomas terminu *Rytų Lietuva*, kurio kontekstas visuose dienraščiuose siejasi su daugumai mažumos keliamomis problemomis, kurias reikia spręsti ne tiek bandant ieškoti sąlyčio, kiek vis labiau (simboliškai) izoliuojant Rytų Lietuvą – „tikrosios“ Lietuvos „apendiksą“.

Priešingai (ar bent jau kai kuriais atžvilgiais priešingai) atrodo **rusų** tautinės grupės portretas. Išryškėja visai kiti aspektai. Dienraščiuose spausdinamuose tekstuose rusų tautinė grupė išsiskiria tuo, kad jos „problemos“ lyg ir nėra

1 diagrama

Tautinės mažumos Lietuvos dienraščiuose (proc.)

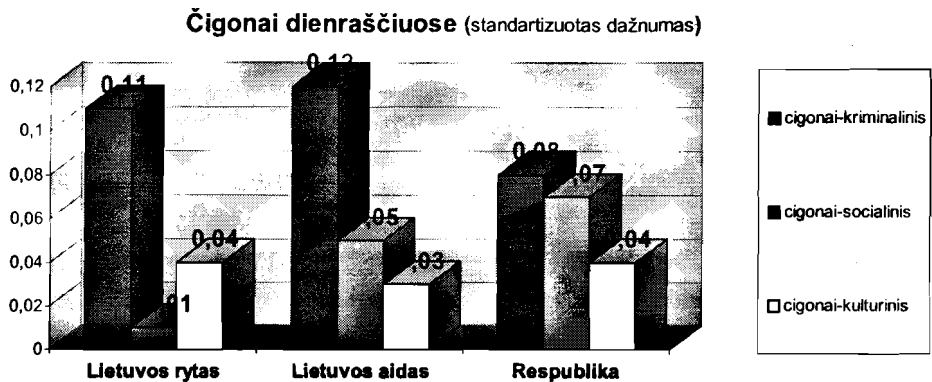

nagrinėjamos kaip specifinės “tautinės mažumos” problemos. Ši glaudžiais kultūriniais ryšiais saistoma bendrija tampa tarsi viena iš daugelio koegzistuojančių tautinių grupių. Galima teigti, kad būtent ši tautinė grupė dienraščiuose vaizduojama kaip labiausiai integruota tautinė bendrija.

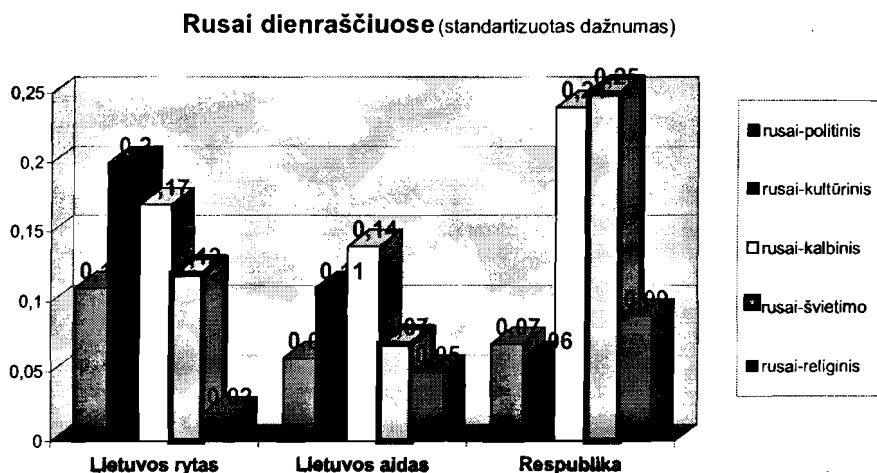
Retorikoje apie žydus labiausiai išryškėjo politinis aspektas bei santykių ir problemų “išstūmimas” į pasaulinį arba “išorinį” lygmenį. Žydai tarsi “abstrakti”, Lietuvoje neegzistuojanti, tačiau reikšminga tautinė grupė. Čia veikiau išryškėja žydų kaip Izraelio arba net pasaulio piliečių, turinčių tam tikrų priekaištų Lietuvos valstybei bei lietuvių tautai, paveikslas.

Rašant apie žydus, pabrėžiamas pasaulinės bendruomenės aspektas, kuris gali būti nagrinėjamas kaip tam tikra prasme išorinė, globalinė retorika, tarsi “išstumianti” Lietuvoje egzistuojančios lietuvių ir žydų santykių problemos sprendimo galimybę, o taip pat neatskleidžianti dabartinės Lietuvos žydų bendruomenės gyvenimo. Tad galima kalbėti ne tiek apie santykius tarp tautinių grupių, kiek apie santykius tarp valstybių – Lietuvos ir Izraelio. Kita vertus, pati retorika yra įvairi, rašo skirtingi autoriai, nors neišryškėja radikalesnės nuomonės, tačiau atsiškleidžia “defensyvinis” aspektas, nurodantis į taip vadinamą “dvių genocidų” teoriją.

2 diagrama

3 diagrama

“Lietuvos rytas”

Čigonai. Kaip jau minėjome, mažiausiai straipsnių spausdinama apie **čigonus**.

Kaip matome 2-oje diagramoje, atliekant kiekybinę tekstų, susijusių su čigonų tautine grupe, analizę, labiausiai išryškėjo kriminalinis aspektas. Kriminalinio aspekto kategorijos žodžių kombinacijos “čigonai – būrimas” (sinonimas kortos (kort*)) dažnumas – 0.11, “čigonai – kriminalinis” (sinonimai vagystė (vag*), policija (polic*), teismai (teism*)) dažnumas – 0.07, “čigonai – pinigai” (sinonimas auksas (auks*)) dažnumas – 0.11. Šių kombinacijų dažnumai aukštesni negu kitų kombinacijų, pvz., “čigonai – kultūra” (sinonimai paroda (parod*), piešiniai (pies*)) – 0.04, “čigonai – švietimas” (sinonimas mokykla (moky*)) – 0.04, “čigonai – darbas” (sinonimas dirbti (dirb*)) – 0.01.

Nagrinėjant “Lietuvos ryto” tekstus apie šią tautinę grupę, patvirtinamas čigonų kaip asocialios ar net deviantinės (4 iš 9 žinučių – 5-ame psl.) bei marginalinės grupės paveikslas. Kita vertus, čia vyraujantis kriminalinis aspektas labiausiai siejasi su laikomu “tradiciniu čigonų verslu” arba “pragyvenimo šaltiniu”, kuris asocijuojasi su būrimu, sukčiavimu, apgavystėmis. Kituose laikraščiuose ryškesnis socialinis aspektas, bei vyrauja kitokio pobūdžio kriminalinio aspekto retorika.

Kitas išryškėjęs aspektas – kultūrinis. “Lietuvos ryte” kultūrinis aspektas šiek tiek susijęs su švietimo, kadangi kalbama apie vaikų piešinių parodą, jų mokymą, tačiau tekstuose švietimo aspektas neišryškėja ir todėl atskirai neanalizuojamas.

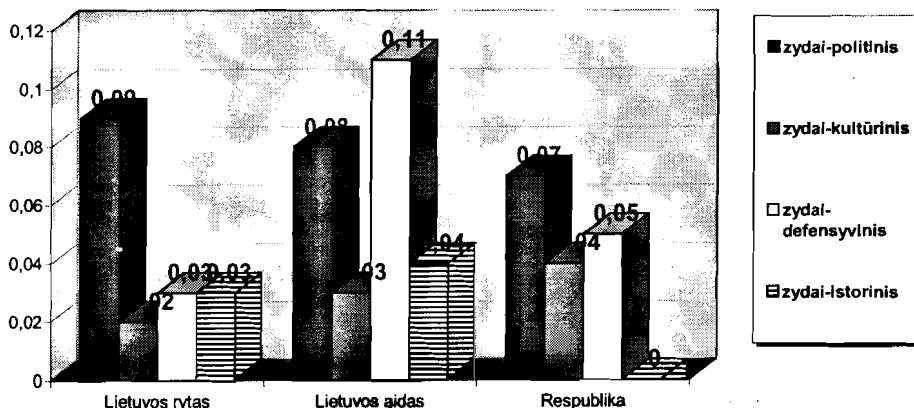
Rusai

“Lietuvos ryto” tekstuose apie rusus ryškiausias – kultūrinis aspektas. Kombinacijos “rusai – kultūra” (sinonimai teatras (teatr*), centras (centr*)) dažnumas (0.2), didesnis negu kombinacijų “rusai – politika” (sinonimai valstybė (valstyb*), valdžia (valdz*)) (0.11), “rusai – kalba” (0.17), “rusai – švietimas” (sinonimas mokykla (moky*)) (0.12) dažnumas. Taigi “Lietuvos ryto” retorikoje apie rusų tautinę grupę vyrauja kultūrinis aspektas.

Be to, kaip atskirą analizės kategoriją, galima išskirti integracijos (integr*) sąvoką, kuri apima ir kultūrinius, ir socialinius, ir politinius aspektus. Rusų tautinė grupė vaizduojama, kaip išsiskirianti aktyviai veikiančių kultūrinių ir visuomeninių organizacijų gausa. “Lietuvos ryto” tekstai apie rusų tautinę grupę apima pakankamai platų aptariamų temų ir kasdienių problemų spektrą, kurios yra aktualios daugumai Lietuvos piliečių. Tačiau rusų tautinės grupės kaip “mažumos” problemos šiame dienraštyje neatsispindi.

4 diagrama

Žydai dienraščiuose (standartizuotas dažnumas)

Žydai

Tekstuose, susijusiuose su žydais, labiausiai išryškėjo politinis aspektas, kuriam priskiriama kombinacija “žydai – politika” (zyd* - polit*). Vartojamo žodžio “politika” sinonimai – valdžia (valdz*), valstybė (valstyb*), prezidentas (prezident*).

Darėme prielaidą, kad jeigu žodžio “žydai” kombinacijos su žodžiu “politika” (0.09) bei su šiuo žodžiu artimai susijusių žodžių kombinacijos su žodžiu “žydai” (zyd*) tekste pasikartoja dažniau negu kombinacijos “žydai – istorija” (0.03) (artimai su “istorija” susiję žodžiai – “laikinoji vyriausybė” (laikvyriausyb*), “karo”), “žydai – kultūra” (0.02) (artimai su “kultūra” susijęs žodis – “bendruomenė” (bendruom*)) ir t.t., tai “Lietuvos ryto”

tekstuose apie žydus vyrauja politinis aspektas.

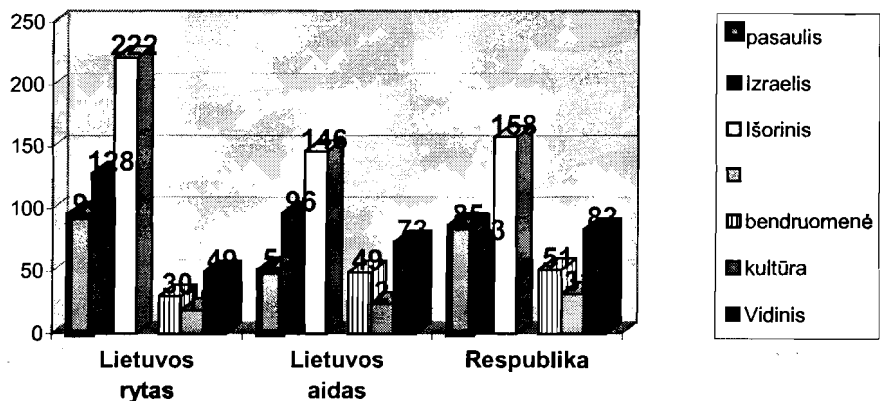
Šioje diagramoje politinis aspektas žymiai ryškesnis negu kiti aspektai. Tačiau pastebėjome, kad politinis aspektas labiausiai susijęs su užsienio politika, santykiais su Izraeliu bei pasaulinėmis organizacijomis. Visa retorika perkeliama į globalesnį, abstraktesnį lygmenį. Vietinei Lietuvos žydų bendruomenei, jos kultūriniam gyvenimui skiriamas labai mažas dėmesys, kuris yra labai susijęs su išorine politika. Akivaizdu, kad “Lietuvos rytui” žydų tautinė grupė Lietuvoje nėra labai įdomi, apie ją rašoma tiek, kiek tai susiję su dabartiniais žydų ir lietuvių santykiais, jų istorija bei išorine politika.

Išorinę politinio aspekto dimensiją atspindi 5-oji diagrama.

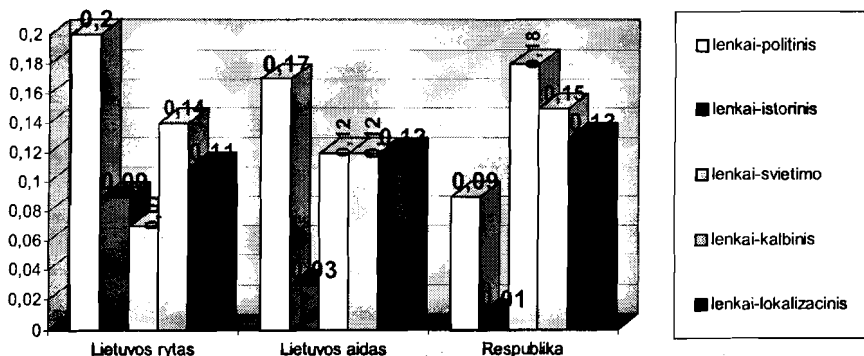
Padarėme prielaidą, kad jeigu žodžių

5 Diagrama

Išorinis politinis aspektas tekstuose apie žydus

6 diagrama Lenkai dienraščiuose (standartizuotas dažnumas)

“Izraelis” ((Izrael*) sinonimai Jeruzalė (Jeruzal*), Wiesenthalio (Wiesenth*)) bei “pasaulis” (sinonimai užsienis (uzsien*), tarptautinės (tarptaut*)) vartojimo tekstuose dažnumas didesnis negu žodžių “kultūra” (sinonimai Gaonas (gaon*), literatūra (liter*), kūryba (kuryb*)) ir “bendruomenė” (sinonimas bendrija (bendrij*)) dažnumas, tai analizuojamuose tekstuose vyrauja išorinė politinio aspekto dimensija. Tai atskleidžia ir šių žodžių kombinacijų su žodžiu “žydai” (zyd*) dažnumo atitinkami skirtumai. Žodžių kombinacijos “žydai-pasaulis” dažnumas – 0.11, kombinacijos “politika – pasaulis” dažnumas – 0.17, kombinacijos “žydai-politika” dažnumas – 0.09.

Taigi 5 diagramoje ryškiai matomas politinio aspekto išstūmimas į išorę. Tai patvirtina hipotezę dėl išorinio politinio aspekto dominavimo “Lietuvos ryto” retorikoje apie žydus.

Lenkai

Šioje diagramoje matome, kad “Lietuvos ryto” tekstuose apie lenkus vyrauja politinis aspektas. Šis aspektas išryškėjo nagrinėjant kombinacijų “lenkai – politika” (lenk* – polit*, sinonimai: valstybė (valstyb*), valdžia (valdz*), artimi žodžiai: rinkimai (rinkim*), akcija (akcij*)) (dažnumas – 0.2), “lenkai – kalba” (0.14), “lenkai – švietimas” (0.07) (sinonimai:

mokykla (moky*), mokslas (moks*)), “lenkai – kultūra” (0.02), “lenkai – istorija” (0.09) (sinonimai: Armija Krajova (armkrajov*), okupacija (okupac*)), “lenkai – RytLietuva” (0.11) (sinonimai: kraštas (krast*), rajonas (rajon*), Šalčininkai (salcinink*)) dažnumą analizuojamuose tekstuose. Kombinacijos “lenkai – politika” (0.2) dažnumas didesnis negu kitų aspektų derinių dažnumai, todėl teigiame, kad politinis aspektas vyrauja “Lietuvos ryto” retorikoje apie lenkų tautinę grupę.

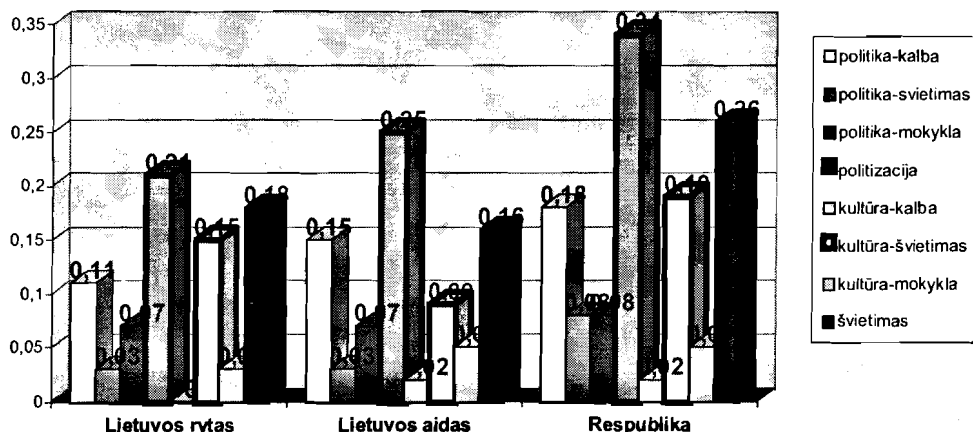
Tačiau pastebėjome, kad šis politinis aspektas koreliuoja su švietimo ir kalbiniu aspektais. Galima teigti, kad pastarieji aspektai yra politizuoti. 7 diagrama atspindi kalbos bei švietimo politizacijos tendenciją.

Iškėlėme hipotezę, kad jeigu derinių “politika – kalba” (0.11), “politika – švietimas” (0.03), “politika – mokykla” (0.07) dažnumas analizuojamuose tekstuose didesnis negu derinių “kultūra – kalba”(0), “kultūra – švietimas” (0.15), “kultūra – mokykla” (0.03) dažnumas, tai vyrauja kalbinio bei švietimo aspektų politizacijos tendencija.

“Lietuvos ryte” taip pat gan ryškus lokalizacijos aspektas (0.11). Čia Rytų Lietuva dažnai apibūdinama kaip labiausiai istorijos ir sistemos paveiktas, nuskurdintas ir suniokotas kraštas (“tragiškos lemties kraštas”).

7 diagrama

Lenkai dienraščiuose (politizacijos tendencija) (standartizuotas dažnumas)

“Lietuvos aidas”

Čigonai (žr. 2 diagramą)

Šiame dienraštyje tekstuose apie čigonus taip pat vyrauja kriminalinis aspektas. Šios kategorijos žodžių deriniai “čigonai – narkotikai” (sinonimai prekiauti (prekiau*), policija (police*)), dažnumas – 0.12, didesnis negu kombinacijų “čigonai – kultūra” (sinonimai dainuoja (dain*), šokiai (sok*)) dažnumas – 0.03, “čigonai – socialinis” (sinonimai darbas (darb*), dirbti (dirb*), šeima (šeim*)) dažnumas – 0.05. Tačiau, kaip jau minėjome, “Lietuvos aide” kriminalinis aspektas kitoks negu išryškėjęs “Lietuvos ryte”. Čia daugiausiai jis siejamas su narkomanijos bei su prekybos narkotikais problema. Kriminalinis aspektas labai siejasi su socialiniu aspektu. Pastarasis galima sakyti taip pat “kriminalizuotas”, nes dažniausiai minimos čigonų bendruomenės, jų taboro problemos – narkotikai bei santykiai su policija.

Rusai (žr. 3 diagramą)

Tekstuose apie šią tautinę grupę labiausiai išryškėja kalbinis aspektas. Žodžių kombinacijos “rusai – kalba” dažnumas (0.14) yra didesnis negu žodžio “rusas” kombinacijos su kitų aspektų žodžiais “kultūra” (sinonimas bendruomenė (bendruom*)) (0.11), “politika” (sinonimai valstybė (valstyb*), valdžia (valdz*)) (0.06), “mokykla” (sinonimas mokiniai (moki*)) (0.07), “religija” (sinonimai arkivyskupas (arkivysk*), cerkve (cerkv*)) (0.05). Kokybinė analizė parodė, kad daugiausiai kalbos problema susijusi su Visagino miesto gyvenimo bei problemų aprašymais. Tačiau ji nėra taip politizuojama, kaip lenkų atveju. Be to, negalimas simbolinis lygybės ženklas tarp “rusai” ir Visaginas, kaip kad artimai siejasi Rytų Lietuva ir lenkai, nors šiuose rajonuose gan ryškus šių tautinių grupių gyventojų susitelkimas. Vis tik Visaginas labiausiai siejamas su socialinėmis (ypač užimtumo, nedarbo klausimais), o ne su specifiskai tautinėmis problemomis.

Reikėtų pažymėti, kad “Lietuvos aide”

dažniau negu kituose laikraščiuose buvo minima “jedinstvo” bei “jedinstvininkų” terminai. Tačiau šių žodžių dažnumas nebuvo toks didelis, kad patektų į vieną kategoriją. Kultūrinis aspektas daugiausiai susijęs su Rusų kultūros bendruomene ir kitomis visuomeninėmis organizacijomis, tačiau jų konkreti veikla ir problemos neatskleidžiamos.

“Lietuvos aidas” išsiskiria tuo, kad 1990-1992 m. spausdinama nemažai (7) kreipimūsi į Lietuvoje gyvenančius rusų tautybės gyventojus, stačiatikių bažnyčios hierarchijos atstovų pasisakymų ir pan.

Žydai (žr. 4 diagramą)

Kaip matome “Lietuvos aide”, skirtingai negu kituose laikraščiuose, vyrauja “defensyvinis” aspektas. Šis aspektas būdingas tik su žydais susijusiuose tekstuose. Jis yra specifiskas kiekviename dienraštyje. Į šį aspektą patenka žodžiai, kurie pažymi lietuvių gynybinę poziciją prieš kaltinimus žydų žudymu Antrojo pasaulinio karo metais. “Lietuvos aide” žodžio “žydai” (zyd*) deriniai su žodžiais priskirtais “defensyviniam” aspektui, t.y. “komunistai” (sinonimai enkavedistai (enkaved*), KGB, NKVD), “kalti” (sinonimas gelbėjo (gelb*)), “atsakomybė” (sinonimas atsiprašymas (atsipraš*)) ir kt., dažnumas žymiai didesnis (0.11) negu kitų derinių “žydai – kultūra” (0.03), “žydai – istorija” (0.04) ir t.t. Šios retorikos specifiskumas susijęs su labai populiaria Lietuvos žiniasklaidoje diskutuojama “dviejų genocidų” idėja. Žinoma išsiskiria ir politinis aspektas (0.08), kuris turi jau aptartą “išorinę” dimensiją (žr. 5 diagramą).

Lenkai (žr. 6 diagramą)

“Lietuvos aidas” retorikoje, susijusioje su lenkų tautine grupe, ryškiausias “politinis aspektas”. Šis aspektas išryškėjo nagrinėjant kombinacijų “lenkai – politika” (0.17) (lenk* – polit*, sinonimai: valstybė (valstyb*), valdžia (valdz*), artimi žodžiai: rinkimai (rinkim*), akcija (akcij*), autonomija (autonom*)), “lenkai – kalba” (0.12), “lenkai – švietimas” (0.12) (sinonimai: mokykla (moky*), mokslas (moks*)), “lenkai – kultūra” (0.03), “lenkai – istorija” (0.03) (sinonimai:

ArmKrajova (armkrajov*), okupacija (okupac*), „lenkai – RytLietuva” (0.12) (sinonimai: kraštas (krast*), rajonas (rajon*), Šalčininkai (salcinink*) dažnumą analizuojamuose tekstuose.

Politinis aspektas labai susijęs su kalbiniu bei švietimo aspektais. Diagramoje 7 pastebimas kalbos bei švietimo politizavimo aspektas, kuris būdingas ir kitiems nagrinėjamiems dienraščiams.

„Lokalizacijos” aspektas „Lietuvos aide” skiriasi nuo „Lietuvos ryto” bei „Respublikos” tuo, kad „Rytų Lietuvos” termino vartojimas šiame dienraštyje sudaro vaizdą, kad patys lietuviai šiame krašte tampa tautine mažuma, kuriai reikia padėti ir kurios teises reikia ginti. Verta pažymėti, kad kokybinė analizė atskleidžia ketinimą kuo labiau integruoti lenkų tautinę mažumą į Lietuvos visuomenę.

„Respublika”

Čigonai (žr.2 diagramą)

„Respublikos” tekstuose, susijusiuose su čigonais, vėlgi dominuoja kriminalinis ir socialinis aspektai. Kriminalinis aspektas ryškesnis, nes čigonų vidinės socialinės problemos įgauna kriminalinį pobūdį pabrėžiant narkomanijos problemą. Tačiau „Respublikoje” kriminalinio aspekto retorika daug griežtesnė negu kituose mūsų nagrinėtuose dienraščiuose, nors santykinai jos ir mažiau. Čia dažnai vartojami žodžiai „kišenvagiai”, „nužudymas”, „vagystė” ir pan. Kombinacijų „čigonai – kriminalinis” (0.08) (sinonimas „nusikaltimas” (nusikalt*), policija (polic*)), „čigonai – vagystė” (0.06) (sinonimai „kišenvagiai” (kisenvag*), „vogti” (vog*)) dažnumas didesnis negu kombinacijų „čigonai – kultūra” (0.04), „čigonai – mokykla” (0.04) ir kt. „Respublikoje” lyginant su kitais dienraščiais socialinis aspektas ryškesnis (0.07), daug rašoma apie čigonų gyvenimo būdą, taborų problemas.

Spausdinamose žinutėse pateikiamos čigonų bendruomenės lyderių nuomonės, jų pasisakymai, kuriuose jie skundžiasi vidinėmis socialinėmis bei kriminalinėmis problemomis, bei žurnalistų „vizitų” į taborus aprašymai, tik sustiprina čigonų kaip neintegruotos, kriminalizuotos bei marginalinės bendruomenės įvaizdį.

Rusai (žr. 3 diagramą)

„Respublikos” tekstuose apie rusų etninę grupę išryškėja kalbinis ir švietimo aspektai. Šiame dienraštyje gan plačiai aptariama kalbos problematika (Visaginas kaip tik rusiškai kalbantis miestas), kuri koreliuoja su mokyklos ir apskritai švietimo aspektais. Tai išryškėja dėl gan plačiai nagrinėjamų ir aprašomų konfliktų, susijusių su mokyklų problemomis.

„Respublika” išsiskiria tuo, kad čia vaizduojamas sentikio – kaip „tikro” ruso paveikslas. Todėl tekstuose dažniausiai minimi senyvo amžiaus žmonės (nuotraukose „barzdočiai”). Tokiu būdu „tikras” Lietuvos rusas – tai senosios kartos atstovas (kaip priešprieša apie 1950 m. atvykusiems rusų tautybės žmonėms). Kita vertus, tokiu būdu išryškinamas „ruso” ir „rusakalbio” skyrimas. Taip pat šiame dienraštyje akcentuojama didesnė įtampa pačios rusų bendruomenės viduje – dėmesio centre atsiduria konfliktinės situacijos tiek stačiatikių bažnyčios viduje, tiek mokyklų lygmenyje. Religija yra svarbi kultūrinio gyvenimo dalis. Vis tik labiausiai pabrėžiami tam tikri įvykiai, konfliktai.

Žydai (žr. 4 diagramą)

„Respublika” iš visų tautinių grupių daugiausia dėmesio skiria žydams. Nors vėlgi politinis aspektas ryškiausias. Vertėtų pažymėti, kad nors šiame dienraštyje, kaip ir kituose, politinis aspektas turi išorinę dimensiją, tačiau čia, lyginant su kitais dienraščiais, labiausiai išsiskiria vidinė dimensija. „Respublikoje” yra daugiau tekstų apie Lietuvos žydų bendruomenę, jos atstovų pasisakymų. Tačiau kultūrinis aspektas yra labiau susijęs su tarpukario Lietuvos žydų bendruomene. Pastebėjome, kad „Respublikoje” defensyvinis aspektas daugiau atspindi „puolimo” tendenciją, čia ne toks ryškus aukščiau minėtas „teisuoliškumo” principas. „Respublika” pasižymi radikalesnių nuomonių publikavimu bei žydų siejimu su kriminalinėmis, verslo bei finansų struktūromis tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje. Čia atsiranda tokia retorika kaip „prekeiviai”, „verslininkai”, „krautuvinkai”, „finansininkai” ir pan.

Lenkai (žr. 6 diagramą)

“Respublika” mažiau negu kiti mūsų nagrinėjami laikraščiai rašo apie lenkų tautinę grupę. Vyrauja “švietimo” aspektas, tačiau jis ypatingai politizuojamas (žr. 7 diagramą).

Pirmaisiais nepriklausomybės metais daugiausia rašoma ne apie lenkus, o apie Rytų Lietuvą, kaip kadaise buvusį lietuvišką, o dabar niokojamą, netvarkingą ir nuskurdusį kraštą, tiesiog “Lietuvos apendicitą”. “Respublika” išsiskiria tuo, kad kiekvienais metais pateikia po išsamų asmeninį kitataučio portretą, (lenko, ruso, ar kitos etninės grupės atstovo). Lenkų klausimas “Respublikoje” turbūt niekada nebuvo atsidūręs pirmuose puslapiuose. Kaip jau minėjome, skirtingai nuo kitų laikraščių čia silpniausiai išryškėja politinis aspektas.

Apibendrinimai ir išvados

Šitas tyrimas siekė atskleisti pačias bendriausias vartojamos retorikos tendencijas, kurias aptinkamos tekstuose apie tautines grupes. Reikia pasakyti, kad didieji laikraščiai gana chaotiškai rašo šia tema ir sunku aptikti kokią nors vieningą ar kryptingą poziciją. Ir nors kiekvienas mūsų nagrinėtas laikraštis šiek tiek kitaip rašo apie skirtingas tautines grupes, tačiau bendrosios tendencijos yra panašios.

1. Čigonai visuose trijuose analizuojamuose dienraščiuose vaizduojami kaip turinti kriminalinių polinkių, socialiai neaprūpinta, reikalaujanti valstybės bei visuomenės globos bendruomenė.

Literatūra

1. Feagin J.R. *Racial and Ethnic Relations*, New Jersey: University of Texas, 1984.
2. Yinger M.J. *Ethnicity: Source of Strength? Source of Conflict?*, New York: University of New York Press, 1994.
3. Keane J. *The Media and Democracy*, Cambridge: Polity Press, 1991.
4. Marliere Ph. 1998, The Rules of the Journalistic Field: Pierre Bourdieu's Contribution to the Sociology of the Media. – *European Journal of Communication*, 1998/2 (13), p. 219-234.
5. *Mass Media Research*, 1994 (eds. Wimmer R.D., Dominick J.R., Wadsworth).
6. *Minorities in the Media: Realities and Prejudices*, (International Conference, Sofia, Bulgaria), 1997.
7. Parrillo Vicent N. *Strangers to These Shores*, New York: Macmillan Publishing Company, 1985.
8. Savukynas V. Kaip galvojame apie kitus. Lenkų ir rusų atvejai. – *Kultūros barai*, 1998/7, p.54-60.
9. *Stereotypes and Nations*, Cracow: International Cultural Centre, 1995.
10. Thompson J.B. *The Media and Modernity*, Cambridge: Polity Press, 1995.